

"מפרי הארץ"

"פרשת בשלח"

"ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים מות על שפת הים"

אלשיך: והנה לא פירש מתי היה מה שעשה הוא יתברך בעצמו להציל מיד השר שנקרא מצרים. על כן בא הכתוב והודיע ואמר, ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים. לומר, כי ביום ההוא נתקיים מה שעל ידו יתברך הושיעם מיד השר שנקרא מצרים. כי היה מקטרג ואומר הללו עובדי עבודה זרה וכו'.

ולא עוד אלא שהראם מפלתו, כי וירא ישראל את מצרים מת. והוא, כי ישראל ביחוד ניתן למו כח לראות בשר הרוחני. אך לא לערב רב ודומיהם כי לא ראו כלום. וזהו אומרו וירא ישראל וכו'.

ומה גם למאמר ספר הזוהר (ח"ב דף נג ב) ששפת הים הוא ים העליון, ואמר, כי בהדרגה עלתה השגתם מלמטה למעלה, כי מתחלה היחלו לראות את מצרים מת הוא השר הרוחני, אך לא מלאך קדוש הוא כי אם חצוני וקל להשיג ראייתו מראיית מלאך קדוש. ומזה עלו יותר (לא) ויראו את היד הגדולה אשר עשה ה'. כי לא בלבד השגת ראות את השר מת, כי אם גם את היד, הוא הכח הקדוש משכינתו יתברך שהאציל והמשיך, **הנמשל לפשיטות יד, שהוא יותר ממלאך קדוש**, אשר בו המיתו היא היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, גם את זה ראו. וזהו אומרו וירא ישראל את היד וכו'.

אמנם הערב רב לא ראו את המראה. ושמה תאמר אם כן איפה מה יתרון קנו הערב רב על יד נס קריעת ים סוף. לזה אמר, ויראו העם, הוא הערב רב, את ה' ויאמינו בה'. והוא הכלל בידינו מרבתינו ז"ל בספר הזוהר (ח"ב מה ב). **כי במקום שנזכרו ישראל ועם, הוא זה על ישראל, וזה על ערב רב. אך ישראל לא הוצרכו לכך, כי מתחלה יראו את ה' ויאמינו בה' יתברך ובמשה עבדו.**

אור החיים: ביום ההוא. פירוש ביום ההוא היתה התשועה ולא קודם הגם שיצאו ממצרים לא היו בוטחים בעצמן מהם. וירא וגו' מת על שפת הים. קשה למה הוצרך להודיענו שראהו מת פשיטא שלא יהיו חיים אחר הטביעה. ורבתינו ז"ל (מכילתא) אמרו כי ראו במיתתו, והודיענו בזה כי שם גמרו מיתתם, **והטעם כדי שיכירו בהם ישראל בעודם חיים והם יראו בישראל ותכנס בושה**, ולפי זה תהיה כוונת הכתוב על זה הדרך וירא ישראל את מצרים שהיתה יוצאה נשמתו על שפת הים, ותיבת מת נקשרת עם אומרו על שפת הים ולא עם תיבת וירא.

מלבי"ם: **ויושע ה'.** העיד הכתוב כי עד עתה לא נושעו מיד מצרים תשועת עולמים, כי המכות לא פעלו עליהם רק לפי שעה, **וכמו שמבואר ממה ששבו וירדפו אחריהם, וע"י נסי הים ומפלתם לא הרימו ראש להלחם עם ישראל עד ימי שישק שמסרם ה' לידיו בחטאם, ועז"א ויושע ה' ביום ההוא.** וירא ישראל, שישאל לא ידעו כלל שמצרים רודפים אחריהם בים, כי עמוד הענן שמאחריהם הפסיק שלא יכלו לראות מה שאחריהם, וחשבו שהמצריים שראו בקיעת מי הים שבו לארצם, רק כשיצאו ועמדו על שפת הים אז ראו את מצרים, אבל לא ראו חי רק מת כמ"ש לא תוסיפו לראותם, וממה שלא אמר וירא ישראל על שפת הים את מצרים מת אמרו חז"ל שהים פלט אותם ליבשה וראו שהם שוכבים מתים על שפת הים.

שפת אמת: ויאמינו בה' ובמשה כו' **אף דגם במצרים כ' ויאמן העם כו'.** רק שיש ב' אמונות. א' אף שאין האדם יודע כלום. **ועכ"ז מאמין בהקב"ה. וזה מביאו שיוכל להשיג ג"כ. ואח"כ צריך להאמין ע"י ההשגה עצמו שידע שא"א להשיגו כלל.** וזהו ובמשה שכל ז"ל באספקלריא דנהרא. כי מה שאדם מאמין ע"י הריחוק כנ"ל נק' אס' דלא נהרא. ובחי' מרע"ה אס' דנהרא. שהי' ביטול ע"י הדעת והשכל כו'. ונק' ג"כ אספקלריא שהיא מחיצה ע"י האור עצמו כנ"ל. וכמו כן יש ב' מיני גלות והסתרות.

והוא בחי' עוה"ז ועוה"ב. ב' העלמות. שיש העלם והסתר בעוה"ז. החושך יכסה ארץ. **וכפי תגבורת האדם על היצה"ר זוכה לצאת מהחשיכה.** ואך בזה עצמו לא יבוא אל השלימות. כי מרע לא יבוא טוב. ורק ע"י סיוע מהבורא ית"ש שעשה כן שע"י עבודת האדם וגובר נגד יצרו. ע"ז זוכה שמושיע לו הקדוש ברוך הוא אח"כ בבחי' עשה טוב. והוא העלם הב' שיש בבחי' עשה טוב ע"י האמת. שמעשה הטוב גבוה עד מאוד ואין בשכל האדם להתקרב שם רק ע"י הקדמת עבודת האדם בהעלם ראשון. מזכה אותו הקדוש ברוך הוא בהעלם השני. וזה ענין עוה"ז מכין לעוה"ב. **וכן ענין ימי המעשה הכנה לשבת קודש.** וי"ל שזה ענין יצ"מ וקריעת ים סוף. כי למה צוה הש"י וישבו כו'. וכי יהיה בשלח. וי"ל שהי' חסרון מה שנצמח יצ"מ ע"י פרעה הרשע שהוא העלם הראשון. עבודת חומר ולבנים כו'. והי' נצרך אח"כ להיות ישועה בהעלם הב'. וזה שהי' ע"י בני' עצמם וישבו. ולא הי' ע"י פרעה ומצרים כלל. והי' הצרה ג"כ ע"י הדעת שהרי חזרתם הי' בדעת והשכל. והוא העלם הב' כנ"ל. ואח"כ ויאמינו בה' ובמשה כנ"ל. וכן איתא שקי"ס הי' ביום הז' כדמיון שבת אחרי ימי המעשה.

"לכבוד שבת קודש"

"מפרי הארץ"

"הלכות ט"ו בשבט"

ה' אכל ספק כזית תמר וכזית תפוח מה יברך?

תשובה: בורא נפשות. (עיין בסימן ר"ח)

ו' אכל ספק כזית תמר וחצי כזית תפוח מה יברך?

תשובה: אינו מברך. (עיין בשעה"צ סימן ר"י)

ז' שתה כזית יין ושאר משקים רביעית מה יברך?

תשובה: אינו מברך. (עיין בשעה"צ סימן ר"ח)

ח' האם מותר להתענות בט"ו בשבט?

תשובה: אסור. (עיין בסימן תקע"ב)

א' מה מברכים על שלוחה?

תשובה: האדמה. (עיין סימן ר"ח)

ב' מה קודם שלוחה או תמר?

תשובה: יברך על החביב ואם אין על השלוחה. (עיין סימן ר"א)

ג' האם מברכים שהחיינו על אניס?

תשובה: לא. (עיין בסימן רכ"ה)

ד' אכל חצי כזית מזונות וחצי כזית תפוח מה יברך ברכה אחרונה?

תשובה: בורא נפשות. (עיין בסימן ר"י)

"הכל בשביל שנתפלא"

אור החיים: ויצמא שם וגו'. הנה הענין יוליד התימה למה יביאם ה' אל הנסיון הגדול הזה למות בצמא, וכפי השכל ישער אדם שדבר זה וכדומה תוליד הכפירה. ועוד תגדל הקושיא על משה שבמקום שיאזור חלציו בתפלה ובתחנונים בא בטענה לפני ה' עוד מעט וגו' שיראה כי לא חשש על צמאונם ועל מות בני ישראל בצמא כי הכתוב מעיד כי צמאו למים.

ונראה כי ה' ניסה אותם להדריכם לשאת עיניהם ולהתפלל לפני ה' כי זה עיקר גדול באמונה ובהשלמת הנפש. ותמצא שנתחכם ה' על הדבר ולא נתן להם מן יום לחודש אלא דבר יום ביומו, ואשר על כן מנע מהם הנס עד שיתחננו למול קונם וישמע צעקתם, ומודיע הכתוב כי במקום שיצעקו לה' היו מריבין עם משה וכשתקף עליהם הצמאון וילן העם על משה, לזה סדר הכתוב סדר המעשה ויצמא וגו' וילן וגו', לומר שלא עשו דבר זולת זה הא למדת כי לא צעקו לה'.

וכן העיד הכתוב על נסותם וגו' היש ה' בקרבנו אם אין הא למדת כי לא היו מצדיקים בההשגחה. והן האדון ברוך הוא היה מכריחם לצעוק אליו ולהסיר המחשבה הרעה באמצעות תוקף הצמאון, וכל זה השכיל והבין משה ולזה לא התפלל אל ה' והיה מצפה לתקות האדון מהם.

"ה' ימלוך לעולם ועד"

משך חכמה: בנוסח "עלינו": ויקבלו כולם את עול מלכותך ותמלוך עליהם מהרה. והענין כי כל האדם הוא עלעקטרי אלקי - כאשר יתנוצץ במוחו המחשבה לעשיה זה, מיד ילך זאת ההרגשה אל האיברים באמצעות הלב לעשותו. ותיכף יעשה זה היד או הרגל או איזה אבר כפי מה שיעלה במחשבתו. לא כן אם הוא דבר המזיק אל איזה אבר, לא יתנענע האבר תיכף לעשות זה, רק צריך להתעמק במחשבה מאוד עד כי יתרצו לזה האברים.

לכן אמר שיקבלו את העול - היינו שיתנוצץ הרעיון לאיזה מצוה לאיזה דבר אלקי, יתעוררו תיכף כל האברים והחושים והעורקים בלי מפריע למלכות שמים, ולא יפריעו איש איש מעבודתו, וזה רעיון יקר.

"מפרי הארץ"
סיבונים ק"ב ק"ג ק"ד

בעניין: שלא להפסיק כנגד המתפלל לו רוח בתפלתו או עטוש שלא להפסיק בתפלה

תשובה: לא יפסיק אפילו ברמיזה, ולתינוק הבוכה מותר לרמוז בידיו שלא יפריע בתפילתו ולמנוע הפסד אסור לברר דין יכול לשאול וכל שכן שיכול ללכת לעיין בספר.

ו: מה עדיף לקצר בברכות או לילך למקום אחר, מה עדיף לדבר או לילך למקום אחר?

תשובה: עדיף לקצר בברכות והפמ"ג מפקפק בזה ועדיף ללכת מאשר לדבר.

ז: נחש במקום שיש חשש שממית, האם פוסק בדיבור או בהילוך?

תשובה: אם יכול להינצל ע"י הילוך עדיף ואם לא יכול מותר לדבר.

ח: הפסיק מחמת לסטים וכיו"ב ושהה לגמור כולה האם חוזר לראש בק"ש ובתפילה?

תשובה: בק"ש לא חוזר ובתפלה חוזר ובדיעבד שלא חזר לראש יצא.

ט: השומע קדיש וקדושה באמצע תפילת י"ח כיצד ינהג, ענה בפיו להיכן יחזור?

תשובה: ישתוק ויכוון למה שאומר הש"צ ובקדיש ישתוק באמן יהא שמיה רבא עד ית' ענה בפיו דינו כסח במזיד שיש אומרים שחוזר לראש ואם שגג וטעה לא חוזר לראש.

י: באלקי נצור אחר יהיו לרצון, לאיזה דבר מפסיק?

תשובה: קדושה קדיש [אמן יהא שמיה רבא ואמן דאמירן בעלמא] וברכו.

א: האם מותר לישב לפני המתפלל, מצדדיו, מאחוריו. וכמה ירחיק. ומ"ה אדם שידוע שהוא חלוש, ואדם שפתאום נחלש?

תשובה: אסור גם לצדדיו ומאחוריו וירחיק ארבע אמות ויש אומרים כשידוע שהוא חולה מותר ויש לסמוך על זה אם קשה להרחיק ודווקא בצדדים אבל לפניו יש להחמיר.

ב: מ"ה סמיכה שאם ינטל יפול, ושאם ינטל לא יפול?

תשובה: אם יפול אסור ואם לא יפול יש להקל במקום הדחק.

ג: מ"ט איסור הישיבה ומה נ"מ?

תשובה: א' שנראה כאילו לא רוצה לקבל עול מלכות שמים ב' שנראה כמשתחוה לו נפק"מ אם שרי לעמוד וטוב להחמיר.

ד: ביקש להפיח באמצע התפילה האם מותר להתאפק או שזה בל תשקצו, כשאינו יכול לעצור האם ירחיק, כמה, להיכן, רבון העולמים מתי יאמר?

תשובה: אין בזה בל תשקצו, ילך לאחוריו ארבע אמות כשפניו נגד המקום שהתפלל ואומר ריבון העולמים וחוזר למקומו ולחיי אדם חוזר קודם הריבון.

ה: הפסק בתפילה – האם מותר להפסיק ברמיזה, ומ"ה להרגיע תינוק, למנוע הפסד ממון, לברר דין מדיני התפילה?

"מפרי הארץ"

"מבלית הוועד"

מהרב יואל הורן שליט"א

הערות בעניני ט"ו בשבט

תנן (ר"ה ב' א'), ארבעה ראשי שנים הן וכו', באחד בשבט ראש השנה לאילן, כדברי ב"ש, ב"ה אומרים בט"ו בו. ופרש"י, ראש השנה לאילן - לענין מעשר. והיינו דביום זה מתחילה 'שנת מעשרות' חדשה לפירות האילן, ונמצא דט"ו בשבט ראש לשנת המעשרות.

ויש ב' נפ"מ בהתחלפות שנות המעשרות, וכמבואר בגמ' ד"ד -

א [דהשנים א' ב' ד' ו' הם שנות 'מעשר שני', והשנים ג' ו' הם שנות 'מעשר עני', וא"כ אילן שהוציא פירות בחורף של שנת תשפ"ה [דרך משל] שהיא שנה שלישית לשמיטה, אותם הפירות שחנטו באילן קודם ט"ו בשבט מתחייבים ב'מעשר שני' והבעלים מעלין את פירות המעשר לירושלים ת"ו ואוכלין אותו בטהרה לפני מן החומה, או שמחללין קדושתו על כסף. ופרי אחר מאותו האילן שחנט מט"ו בשבט ואילך דינו ב'מעשר עני' שאינו קדוש [ול"צ לחללו] וחייבים ליתנו לעניים.

ב [דאין תורמין ומעשרין מפירות של שנה אחת על פירות של שנה אחרת, וא"כ א"א לעשר מפרי שגדל באילן עד ליל ט"ו בשבט על פרי אחר שגדל באותו האילן בליל ט"ו בשבט, וכן להיפך].¹

והנה, לפי המציאות ההווה אין נפגשין כ"כ בנפ"מ הנ"ל, והוא משום שהרגילות לכלול ולומר תמיד בנוסח המעשר 'ומעשר שני בדרומו, ואם צריך מעשר עני יהיה מעשר עני בדרומו', וא"כ בכל השנים מעשרים ב' עישורין, הרי ירדה הנפ"מ הראשונה. ולענין הנפ"מ ה', הנה ברוב מיני הפירות זמן חנטתם כאחת, וא"כ בדר"כ כל מה שמעשרים מאותו המין שייך לאותה שנת מעשרות. אך יש יוצאים מן הכלל, וכגון עץ השסק שזמן חנטת פירותיו נמשך כמה שבועות סביבות זמן ט"ו בשבט, ואם יודע שפרי זה חנט קודם ט"ו בשבט, ופרי זה חנט לאחר ט"ו בשבט, לאחר שגדלו ורוצה לאוכלם אינו יכול לעשר מזה על זה. [ויש שמפני זה מעשרין מכל שסק ושסק].

דין מיוחד יש ל'אתרוג', בשונה מכל פירות האילן, שהזמן שבו נלקט מן העץ הוא הקובע את שנת מעשרותיו. וא"כ אפילו יגדלו כל הפירות כאחד אין זה לא מעלה ולא מוריד, ואם רצה להכין ריבת אתרוגים לט"ו בשבט, וקטף אתרוג א' ב'ד בשבט אה"צ, ואחרי שעה כשחל ט"ו בשבט קטף אתרוג נוסף, הרי הם אתרוגים של שתי שנים נפרדות, וא"א לעשר מזה על זה. [והכי אי' בגמ' שם, ונפסק ברמב"ם (תרומות פ"ה הי"א) וש"ע (יו"ד סי' שלא סי נז): אם ליקט אתרוג בערב ט"ו בשבט עד שלא בא השמש וחרז וליקט אתרוג אחר משבאה השמש אין תורמין מזה על זה מפני שט"ו בשבט ראש השנה למעשרות האילן].

ובחזו"א (שביעית ז' ט"ז, כלאים ג' ז') כתב דתפוז ולימון ואשכולית וחברותיהן, שגדלים על כל מים כאתרוג, וגם הן משתווין בבנין הפרי בקליפתן ובחילוק חלקיהן וקרומיהן, ופרין משקה פקיד בקרום המקיפו, הוא ספק אי אזלין ביה בתר חנטה [ככל פירות האילן] או בתר לקיטה דמינא דאתרוג נינהו מצד השתוותן בטבען.

וא"כ הגענו לנפקא מינה מעשית ומצויה, בכל פירות הדר, שאין לעשר הנלקטים קודם ט"ו בשבט והנלקטים אחריו זע"ז.

עד כאן עסקין בעיקר דינא ט"ו בשבט ראש השנה לאילן.

איסור תענית בט"ו בשבט

ובראשונים מצינו תוספת ניהוגים ביום זה.

אי' בהגהות מיימוניות (ריש הל' שופר): בתשובות ריב"א כתב דאפילו בט"ו בשבט אין להתענות, וציבור שגזרו תענית בשני ובחמישי [ואירע אחד מהם בט"ו בשבט] דוחין תענית זה עד שבת הבאה, דלא אשכחן תענית בר"ה, ותו כיון דארבעה ראשי שנים מיתנו גבי הדדי מידמו נמי להדדי להא מילתא דכולן שוין שלא להתענות בהן, עכ"ל, [וכ"ה במרדכי ריש מסכתא ר"ה, ובתשב"ץ קטן סי' ר"י]. ונפסק בש"ע הל' תענית (סי' תקעב סע' ג) צבור שבקשו לגזור תענית בה"ב, ופגע בתענית ט"ו בשבט, התענית נדחה לשבת הבאה, כדי שלא יגזרו תענית בט"ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות. [ונידון זה נוגע במיוחד בשנה זו, שט"ו בשבט חל ביום חמישי של ימי השובבי"ם [בשנת העיבור], שהוא בלבוס (סי' תרפה): יש מקומות שנוהגין בשנת העיבור לקבוע תענית בכל יום חמישי לפרשיות שובבי"ם ת"ת, והם פרשיות ש'מות ו'ארא ב'א בשלח י'תרו מ'שפטים ת'רומה ת'צוה. וע"ש באליה דאם חל ר"ח וט"ו בשבט ביום ה' יתענו במקומן ויקהל פקודי].

בעיקר ד' ההג"מ והמרדכי שכיון שט"ו בשבט נשנה בהדי שאר ראשי שנים, ש"מ דדמו להדדי לענין תענית, קצת יש להעיר, דהנה הטעם דלא מתענים בשאר ראשי שנים, שהם א' בניסן א' בתשרי וא' באלול, לכאורה ל"ש כלל להיותם 'ראש השנה' [למלכים ולשטרות ולמעשר בהמה], אלא מפני דכולהו חלין בראש חודש, וא' תשרי הוא ג"כ יו"ט, וכמו שאין מתענים בשאר ראשי חדשים אע"פ שאינם ראש השנה לשום דבר, [ואדרבה בר"ח ניסן ור"ה מותר

¹ גם איכא נפ"מ לענין ערלה ושביעית.

”בפרי הארץ”

להתענות טפי משאר ר”ח], ומצד מה שהם 'ראש השנה' לכאן אין טעם שיהיה פשוט שאין מתענים בהם יותר מט”ו בשבט גופיה שהוא ג”כ ראש השנה לאילן.

וזכרני ששמעתי הערה דומה מהגה”צ רבי אביעזר שפירא שליט”א במה שכתב המשנ”ב (סי’ תקפא ס”ק כב) דאין נופלין על פניהם בערב ראש השנה, דהוא כמו שאר ערב יו”ט. וק’ וכי איזה ערב י”ט איכא שהיה ראוי ליפול בו אפים, ומפני שהוא ערב יו”ט אין נופלין, והרי ערב בסוכות אין אומרים תחינות מיו”כ ועד סוכות [כמ”ש רמ”א סו”ס תרכד], ובערב פסח הא אין נופלין על פניהם בכל חודש ניסן [כמ”ש ש”ע סי’ תכט ס”ב], ובערב שבועות הא א”א תחנון מתחלת ר”ח סיון [כמ”ש רמ”א סו”ס תצד], וערב יום הכיפורים הטעם דאין נופלים על פניהם כ’ המ”ב [תרג”ס] דנוהגים לעשות קצת כמו יו”ט, וע”ש ברמ”א שגם אין אומרים בו למנצח משום דכתיב ביה יום צרה, וזה ל”ש בערב ר”ה. וצ”ע.

קושיית אמו”ר שליט”א – מצוה ליישב

אי’ במהרי”ל (מנהגים, ימים נוראים י): אמר מהר”י סג”ל דאין להתענות בשני ימים דראש השנה, ואית ביה פלוגתא דרבוותא, מכל מקום המסקנא דאין צורך, הואיל ואיתקש לט”ו דשבט בארבע ראשי השנים, ואמרינן ט”ו דשבט שחל ביום שני וחמישי שקבעו בהן ציבור תענית, נדחה התענית מפניו. עד כאן דבריו.

כלומר, שיש מחלוקת בראשונים האם מותר להתענות בר”ה, והמהרי”ל מכריע שאין מתענים כיון שר”ה הוקש לט”ו בשבט, ובט”ו קי”ל שאין מתענין. והדברים מרפסין איגרי, דתלי תניא בדלא תניא. דהנה המקור שאין מתענין בט”ו בשבט, למדוהו קדמאי מדהוקש לר”ה, ואילו במהרי”ל כתב להיפך דכיון דאמרינן דאין מתענין בט”ו בשבט משום הכי אין להתענות אף בראש השנה. וטעון ביאור רב. ומצוה ליישב.

תחנון ולמנצח בט”ו בשבט

והבית יוסף (סי’ קלא) הוסיף עוד מנהג: ועכשיו נהגו העולם שלא ליפול על פניהם בט”ו בשבט שהוא ראש השנה לאילנות. וכ”פ בש”ע. ויעויין היטב בד’ הרמ”א ובפרי מגדים ובמשנ”ב דמבואר מדבריהם דלמנצח מיהת אומרים.

אולם בדעת הגר”א בזה, דנו כדלהלן.

בספר ’זה השלחן’ (חלק ג) להגאון רבי שריה דבלצקי זצ”ל, בנוסח התפילות והברכות לדעת הגר”א סעיף מ”ו, כתב ז”ל - משמעות דעתו דאין אומרים למנצח יענך בט”ו בשבט וט”ו באב. ע”כ.

אמנם ראה בספר ’אמרי יושר’ להגאון רבי מאיר גריינימן שליט”א שכתב לאפוקי מזה, דודאי הגר”א מודה שאומרים למנצח בט”ו בשבט, [ועל פיו השמיטו במהדורא החדשה של "עליות אליהו" את הנכתב במהדור"ק דלהגר"א א”א למנצח].

מהו הנידון?

הנה בסעי’ א’ כתב הרמ”א אפי’ בימים שאין אומרים תחנון אומרים למנצח, מלבד בר”ח וחנוכה ופורים וערב פסח ועיו”כ וט’ באב. עכ”ל. ואח”כ בסעיף ו’ הובאו בשו”ע הימים שאין אומרים בהם תחנון, וז”ל: נהגו שלא ליפול על פניהם בט”ו באב, ולא בר”ח ולא במנחה שלפניו, ולא בחנוכה וי”א גם במנחה שלפניו, בפורים אין נופלים על פניהם.

ה’ ימים נמנו כאן, וזהו סדרן: א] ט”ו באב. ב] ט”ו בשבט. ג] ראש חדש. ד] חנוכה. ה] פורים.

וכתב ע”ז בביאור הגר”א: **נהגו שלא ליפול על פניהם בט”ו באב** - כמ”ש לא היו כו’. **ולא בט”ו בשבט** - שהוא ר”ה לאילנות וכמו כל ד’ ר”ה שהן י”ט. **ולא בר”ח** - שהן כולן י”ט ואסורין בהספד ובתענית, ולכך אין אומרים גם למנצח בהם כמו שכתוב בסעיף א’. עכ”ל אדוננו הגר”א זת”ע.

ונקודת המחלוקת, האם מה שכתב הגר”א באמצע הסעיף בד”ה ’ולא בר”ח’ - ’שאסורין בהספד ובתענית וא”א בהם למנצח’ - הולך על כל הנכתב בסעיף זה [כולל ט”ו באב וט”ו בשבט שנכתבו בתחילה לפני ר”ח] או רק על מאן ולהבא [כלומר: ר”ח, חנוכה ופורים].

וכתב האמרי יושר לבאר את כל דברי הגר”א כסדרן ע”פ דרכו, דעל **ט”ו באב** נותן הגר”א טעם שלא היו ימים טובים לישראל כט”ו באב, ועל **ט”ו בשבט** נתן טעם שהוא ר”ה לאילנות, ואח”כ על **ר”ח חנוכה ופורים** כתב שבהם אי”צ לבאר טעם מיוחד לתחנון, שהרי אפילו למנצח אין אומרים בהם, וזהו שמציין הגר”א לסעיף א’ דשם מבואר ברמ”א שבר”ח ובחנוכה ובפורים א”א למנצח. ומסיים ה’אמרי יושר’: ולא הייתי צריך לכותבו שזה פשוט, אלא לפי שראיתי שהדפיסו בשם הגר”א שלא לומר למנצח בט”ו בשבט, ראיתי לכותבו.

דין הספד בט”ו בשבט

ולכאורה יש נפ”מ בנידון זה גם לענין הספד, דהנה הגר”א כתב בתו”ד ’שאסורין בהספד ובתענית’, ואי קאי אתחילת הסעיף, א”כ מפורש דגם ט”ו באב וט”ו בשבט אסורין בהספד ותענית, אך אי קאי רק על ר”ח חנוכה ופורים, אין ראייה לאסור בהספד. ומצאתי בשו”ת תשב”ץ קטן (סי’ קי) דט”ו בשבט אסור בהספד ותענית. וזהו לכאורה סמך לדברי ספר ’זה השלחן’.

אמנם יעויין במ”ב (סי’ תכ סק”ד) שכתב לחלק בין ל”ג בעומר וט”ו אב וט”ו בשבט דינים מועד, לבין ר”ח חנוכה ופורים שנזכרו בתלמוד, [וז”ל הט”ז שם: ושמעתי מזקן אחד שהעיד שהי’ בק”ק קראקא בשנת של”ג שנפטר רמ”א ז”ל ביום ל”ג בעומר, והיו מסופקים אם לומר צדוק הדין, עמד אדם חשוב אחד והעיד ששמע מפי רמ”א שיש לומר צדוק הדין על אדם גדול, ותכף אמרוהו על רמ”א בקול רם. ונראה לסמוך ע”ז בימים שאין בהם תחנון כגון ל”ג בעומר או ט”ו באב ובשבט דינים מועד].

"מפרי הארץ"

והנה, בעיקר דברי הרמ"א הנזכרים (קלא ס"א) "אפילו בימים שאין אומרים תחנון - אומרים למנצח", ידוע דמנהג בני ספרד אינו כן, וכמו שכתב שם הפרי חדש "אבל אין אנו נוהגין כן אלא שבכל יום שאין אומרים תחנון אין אומרים למנצח".

ובאמת מנהגנו צריך ביאור, דכמו דהוו ימי שמחה שמהאי טעמא אין נופלין בהן אפים, כמו כן מהאי טעמא גופא לא נימא בהו 'למנצח' דכתיב ביה "ביום צרה".

ומצינו בזה דברים נחמדים בלבוש (סי' קלב) וז"ל בקצרה: ותקנו להקדים ג"כ מזמור יענך ה' ביום צרה לסדר קדושה, **מפני שנתקנה על ידי הצרה ובזמן צרתם**, שבתחילה גזרו מלכות הרשעה על ישראל שלא יענו קדושה בתוך התפלה, והיו אורבים להם אם יענו קדושה בתוך התפלה, ולאחר התפלה כשהיו האורבים הולכים להם, היו קורין שילוש קדושה. ונ"ל שמטעם זה ג"כ אומרים למנצח אפילו בימים שאין אומרים בהם תחנון, מפני ששייך בסדר קדושה, חוץ מראש חודש חנוכה פורים וערב פסח וערב יום כיפור שכל אלו ימים טובים הם יותר משאר ימים.

הרי שהיתה סברא שלא לומר למנצח בימים שא"א תחנון [וכמנהג בני ספרד] אך היות ולמנצח שייך לקדושה שהיא נתקנה מחמת ימי הצרה שהיו, לכן לא ביטלו אמירתו, מלבד בימים שהם "ימים טובים יותר משאר ימים".

אכילת פירות בט"ו בשבט

ובמגן אברהם (שם ס"ק טז) הוסיף עוד מנהג: ונוהגים האשכנזים להרבות במיני פירות של אילנות.

וכתב בספר 'אדני פז' [לרבי אפרים הקשר, היה דיין באלטונא לפני קרוב לשלש מאות שנה] שהמנהג להרבות באכילת פירות בט"ו בשבט, הוא כדי שיזכרו להתפלל עליהם, שהרי ט"ו בשבט הוא יום הדין של פירות האילן. עכ"ד. ואחריו תיקן הבן איש חי [בספרו לשון חכמים] תפילה על האתרוג שיאמרוה בט"ו בשבט, ופותחת במילים: אנה ה' הושיעה נא היום הזה לאילן וכו'.

והנה, המשנה הראשונה במסכתא ראש השנה - "ארבעה ראשי שנים הם" וכולם ענינים אחד, הלכות שממיום פלוני משתנה זמנם, למשל שמיטה מתחלת בא' תשרי, שמייה מעשרות, ולמעשר בהמה תלויות לא מיירי כלל עוסקת כלל בנושא של משפט והדין, אלא בכמה פרטי הלכות הלכות שמתאריך מסוים מתחלפת השנה, וכן שנת מעשרות של הירקות, ומעשר בהמה בא' אלול, ולענין תאריכי השטרות השנה מתחלפת ב' בניסן.

והמשנה שלאחריה - "בארבעה פרקים העולם נידון", כאן עסקינן ב"ימי הדין", דמלבד ר"ה ישנם עוד שלשה "ימי דין", והם: פסח שבועות וסוכות. כי בכל רגל ורגל הקב"ה יושב ודן את הבריא, כל חלק בבריא לפי עונותיו, בפסח [שהוא זמן צמיחת התבואה] יש משפט על כל התבואה, ובשבועות [שהוא זמן צמיחת פירת האילן] יש משפט על פירות האילן של כל השנה, ובחג הסוכות [שהוא תחילת ימות הגשמים] נידונים על המים וגשמי השנה הבאה. ובא' תשרי [שבו נברא אדם הראשון] יש משפט על כל בני האדם.

וכל מעיין רואה שמשנה א' ומשנה ב', עסוקים כל אחת בנושא שונה לגמרי זה מזה. ומה שר"ה גופיה נקרא "ראש השנה" זה לא מחמת שהוא יום הדין, אלא בגלל שהוא תחילת השנה לגבי הרבה הלכות וכנ"ל. וכך הוא בכל ארבעת "ראשי השנים" שמנויים במשנה, כולם הם אך ורק נושאים הלכתיים, שמתאריך מסוים מתחילה שנה חדשה. וכמו"כ ט"ו בשבט שבו מתחילה שנת מעשרות חדשה של פרי העץ ולכן הוא נקרא "ראש השנה" לענין הלכות פירות האילן. ואין שום שייכות בין כל ארבעת ראשי שנים הנ"ל, לימי הדין.

ויום הדין על פירות האילן הוא חג השבועות, כתנן "בארבעה פרקים העולם נידון... בעצרת על פירות האילן", וא"כ הזמן להתפלל על האתרוג ועל שאר פירות האילן הוא בשבועות, [או לפי רבי מאיר שחולק בברייתא וסבר שיש רק יום דין אחד, א"כ הזמן להתפלל הוא בא' תשרי], ועכ"פ לא בט"ו בשבט. שו"ר שכבר תמחו ע"ז מרן הגרא"ל והגרח"ק זיע"א. וקדמם בספר "שנות חיים" להגרא"ח נאה זצ"ל (מקו"ח ר"ס לא) שכתב: והמוני העם טועים וחושבים שט"ו בשבט הוא יום הדין לאילנות, והוא משנה מפורשת בר"ה דף טז בארבעה פרקים העולם נידון וכו' בעצרת על פירות האילן.

ויצוין עוד, דגם מה שאין אומרים תחנון בט"ו בשבט, וכתב בביאור הגר"א שהוא משום דט"ו בשבט נקרא ראש השנה, גם זה ודאי שייך לזה שהוא תחילת שנת המעשרות, אבל אי נימא דט"ו בשבט הוא יום דין כמש"כ האדני פז, הרי אדרבה זהו טעם דוקא כן להרבות בתחנון.

צ"ע בלשון הגמרא

ובהאי ענינא. גרסינן במגילה לא: אטו עצרת ר"ה היא, אין, עצרת נמי ר"ה היא דתנן ובעצרת על פירות האילן. עכ"ד הגמרא. ולשון הגמרא קשה לכאור', דהא עצרת אינה 'ראש השנה' לפירות האילן לגבי שום הלכה, ואדרבה מפורש במשנה שראש השנה לפירות האילן הוא ט"ו בשבט, ועצרת הוא רק היום שבו דנים על הפירות. וי"ל.